

VAKFIYELERDE YER ALAN İSLAMİ VE İNSANİ DÜŞÜNCELER

Dr.İbrahim ATEŞ

Vakıflar Genel Müdürlüğü
Kültür ve Tescil Dairesi Başkanı

Sayın Bakanım, Sayın Büyükelçimiz, Sayın Başkan, saygıdeğer dinleyiciler; vakıf kavramının ihtiva ettiği yüce, insâni duygu ve düşüncelerle bir vakıf cenneti diyebileceğimiz Yavru Vatanın bu güzel şehrinin estirdiği sevgi ve saygı havası içinde, siz büyüklerimizi ve muhterem dinleyicilerimizi hürmet ve muhabbetle selâmlayarak sözlerime başlamak istiyorum.

Efendim, ülke ve insanlığa hizmet yolunda, uzun bir tarih ve şerefli bir geçmişe sahip olan vakıf müessesesi, yurdumuzda ve dünyada, bugüne kadar kurulagelen hayrî ve içtimaî müesseselerin en eskisi, en gelişmiş, en anlamlısı ve en muhteşemidir. Temelindeki ruh, yapısındaki madde, muhtevastaki incelik, amacındaki yücelik, devamlılığındaki ölümsüzlük ve nihayet sonucundaki bahtiyarlık bakımından böyle kısa bir konuşmaya sığdıramayacak kadar geniş ve görkemli bir müessesedir. İnsanın insana, hat-ta insanın diğer bütün yaratıklara sunabileceği hizmetlerin tümünü, hizmet anlayışına sindirip sığdıran, özveri ve hoşgörüyle en geniş ve en uygar şekliyle uygulama alanına koyan yüce duygular manzumesinin oluşturduğu bir müessesedir. Bu müessese, insanların maddeten ve manen, ruhen ve bedenlen, fikren ve zihnen gelişip güçlenmesi, yücelip olgunlaşması ve yaratılışlarında var olan ulvî duyguları koruyarak yadandan istek ve buyrukları doğrultusunda tekâmüle ermesi için, bir hayli tesisler meydana getiren tarihî bir müessesedir. Mescid-i Nevebî'nin son cemaat mahallinde yatıp kalkan ve kendilerine Ashab-ı Suffe denilen yoksul sahabelerin i'âşe ve ibâateleriyle eğitimleri için kurulmuş olan ilk İslâm vakıflarından, günümüze kadar kurulagelen binlerce vakfın meydana getirdiği sayısız İslâmî, iktisâdî, ilmî, edebî, rûhî, sıhî ve benzeri birçok eserleri, tesisleri kurup insanlığın istifadesine sunan, milletimizin hizmetine terk ve himayesine tevdi eden yüce bir müessesedir. Bu müessese, serveti hizmete dönüştürerek, yatırımı ebedileştiren, dolayısıyla ona bir başka anlam ve kutsallık kazandıran bir müessesedir. Sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı çağın icabına göre beliren ihtiyaçların giderilmesi için geliştirerek uygulama alanına koyan, insanlar arasında güç ve ruh birliğini sağlayan bir müessesedir. Bu müessese, insanlara yönelik çok ve çeşitli hizmetlerin yanında, doğayı ve hayvanları himayeye kadar, her türlü iyilik ve güzelliği konu alan kapsamlı bir müessesedir. Bu müessese, bilgiyle ilgiyi, sevgiyle şefkati ve hizmetle hikmeti birleştirerek, devletle milleti kaynaştıran, birleştirici ve bütünleştirici olan zihniyetin ürünü olan tarihî bir müessesedir. Bu müessese, varlığını vatanına, servetini milletine, düşüncesini devletine, becerisini beşeriyete ve sanatını sanatseverlere armağan eden Yüce ruhlu, hamiyetli, himmetli ve fedakâr insanların bizler için geride bıraktıkları eserlerden oluşan bir müessesedir.

Bu müessese, insâni anlayış, İslâmî inanç, dinî düşünce ve ileri görüşle var edilip vatan sathına yayılan, toplumumuzda saygın, kültürümüzde yaygın ve örfümüze uygun olan eserlerin oluşturduğu bir müessesedir.

Peki, bu müessesese nasıl vücut bulmuştur?.. Değişik konularda sayamayacağımız kadar çok ve çeşitli eseri meydana getiren bu müessesenin kuruluş anında yer alan belgeler nelerdir?. Vakıfların kuruluşu sırasında tanzim edilen belgelere vakfiyeler diyoruz. Nedir vakfiyeler?..

Efendim vakfiyeler, kültürümüzün kitabı, hizmetlerimizin hesabı ve atalarımızın hitabıdır. Vakfiyelerin tanzim edildiği günden kıyamete kadar gelecek yaşayacak olan her Türk çocuğuna o vakfı kuran atalarımızın hitabıdır. O hitapta atalarımız, "*Ben bu varlığımı, sizler için bırakıyorum, sizi kendimden üstün tuttum, size hizmet edilsin diye sizlere tevdi ediyorum, ona iyi bakın, onu iyi koruyun, onu kıyamete kadar yaşatın, benim neslim ondan faydalansın*" diye kulaklarımızda çınlaması gereken sözleri söylemişlerdir; bu hitap böyle bir hitaptır. Vakfiyeler, düşüncelerimizin deposu, toprağımızın tapusu ve uygarlığımızın kapısı olan belgelerdir.

Ata yadigarı Vakıflarımızın yaşal dayanağı ve tapusu niteliğinde olan vakfiyelerin, millî arşiv belgelerimiz arasında önemli bir yeri vardır. Geçmiş günümüze getiren belgeler arasında seçkin bir yeri olup, insanî duygu ve hislerin en güzel örneklerini içeren vakfiye ve benzeri vakıf belgeler; insanlara yardım, sosyal dayanışmayı teşvik, toplumun dertlerine çare aramak, insanları sevmek ve insanlığı yüceltmek gibi ulvî düşünce ve duyguların yer aldığı fevkalâde değerli vesikalardır.

Başkasını kendisinden çok düşünecek kadar hamiyetli, yardımsever ve cömert olan atalarımızın ruhlarındaki yüce insancıl duyguların birer tezahürü olarak meydana gelen bu belgeler, vakıf hukuku açısından olduğu kadar, müslüman Türk'ün insancılığı ile dayanışma ve yardımlaşma yolunda düşünüp ortaya koyduğu tutum ve davranışlara ışık tutan nadide belgelerdir. Hukukî, tarihî, ilmî ve edebî yönlerden büyük önem arzeden bu belgeler hat, cilt ve tezhib gibi güzel sanatlar açısından da oldukça büyük önem haizdirler. Bir taraftan yapılması öngörülen vakıf hizmetleri açısından, diğer taraftan hukukî, tarihî, coğrafî, içtimaî, iktisadî, dînî ve benzeri yönlerden ele alınıp incelenmesi gereken kültür hazineleridir.

Bilindiği gibi tarihin bir hayli kaynakları vardır. Bunlar arasında vakfiyeler, mahkemelerde hâkimlerin huzurunda tanzim edilen belgeler oldukları için en çok güvenilen ve en çok değer ifade eden belgelerdendir. Bu itibarla söz konusu vakfiye ve benzeri vakıf belgelerin incelenip neşredilmesiyle, sadece vakıf müessesesi için değil, aynı zamanda millî tarihimizin bütün bölümleri için çok değerli bilgiler ortaya çıkarılmış olacaktır. Ekonomik tarih, sosyal tarih, şehircilik tarihi, iskân tarihi, topoğrafya tarihi, idarî ve mâlî tarih, hulâsa eski Türk toplumunun iç yapısını, çeşitli sosyal tabakaların hayat şartlarını hukukî ve sosyal münasebetlerini bize gösterecek bütün tarih bölümleri bundan büyük çapta istifade edecektir. Şehirlerin nasıl iskân edildiğini, yeni mahallelerin nasıl oluşturulduğunu, çeşitli sanat mensuplarının nerelerde bulunduğunu, değişik ticarî faaliyetlerin gelişme derecesini, muhtelif halk tabakalarının hayat seviyelerini, eşya ve para kıymetlerini, muhtelif vergilerin mâhiyetini, ilmî ve dînî müesseselerle sosyal yardım kurumlarının inkişafını bize bu belgeler anlatacaktır.

Millî tarihimizin bilinmeyen birçok yönlerini bize gösterecek olan vakfiye benzeri vakıf belgelerin üzerinde sağlam bir plânla çalışmaya başlanılması büyük önem arz etmektedir. Yukarıda işaret edildiği üzere birinci derecede önemli tarih kaynaklarından olan bu belgelerin okunup değerlendirilmesi yalnız millî tarihimize değil, bütün dünya tarihine büyük bir hizmet olacaktır. Bu nedenle Vakıflar Genel Müdürlüğü, gerek sanat bakımından, gerekse içerdiği hüküm ve bilgiler bakımından eşsiz ve orijinal olan bu tarihî kıymetleri, açılan vakıf sergilerinde teşhir etmek, yayınlarında bunlara geniş ölçüde yer vermek suretiyle ilim ve sanat çevreleri ile sanatsever halkımızın bilgi ve tetkikine sunmayı hedef edinmiştir. Diğer taraftan yürütmekte olduğu tarama, tesbit, tasnif çeviri ve sadeleştirme gibi çalışmalarıyla bu belgeleri modern arşivcilik metodlarına uygun bir şekilde koruma ve muhtevasını belirlemeyi önemli bir hizmet takki etmiştir.

Vakıfların kuruluşunu, işleyişini, gayelerini, gelir kaynaklarını, öngörülen hizmet türlerini ve yönetim şeklini belirleyen Vakfiyelerle benzeri vakıf belgelerini incelediğimizde, hepsinin temelinde, Allah rızası doğrultusunda insanlara iyilik ve yardım düşüncesinin yattığını görmekteyiz. İnsanlığın refah ve saadeti, hayat seviyesinin yükselmesi, ülkenin korunması ve gelişmesi için akla gelen her konuda hizmeti gaye edinen vakıfların hepsi: "*iyilik ve takvâ üzerinde yardımlaşınız*" meâlindeki ilâhi buyruktan kaynaklanan ulvî inanç ve samimî davranışın mahsûlüdür. İnanç ve sevgi ürünü olan bu eserlerin hayâtiyyet ve fonksiyonlarını devam ettirmenin yine inanç ve sevgiyle mümkün olacağı unutulmamalıdır.

Servetin hizmete dönüştürülmesiyle, süreklilik ve işlerlik ilkeleri vakıf felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Bunun içindir ki, gelişen dünyada genişleyen ihtiyaçları karşılamak için çare araştıran atalarımız; iyilik, yardım, dayanışma ve yardımlaşma duygularını, sadece yaşadıkları yer ve zamana inhisar ettirmeyip, ilelebed devam ettirmek için vakıf müessesesini geliştirmişlerdir. Gök kubbe durdukça duracak olan Türk-İslâm vakıfları bu şekilde Müslüman-Türk'ün fazilet semasında doğan parlak yıldızlar olup, aydın yarınlara doğru gelişerek ilerleme yolunda yüce milletimize ışık tutacaktır. Dün olduğu gibi bugün de

birçok hayrî, sosyal kültürel ve ekonomik hizmetler sunarak kamu hizmetine katkıda bulunan ve sayısı 2300'e ulaşan Yeni Vakıfların kurulmuş olması, belirtilen görüş ve inancımızı doğrulamaktadır.

Böylesine sağlam bir temele dayanıp, köklü bir geçmişe sahip olan ve toplumun çoğu fertlerinin hayat boyunca ihtiyaç duydukları hususların çoğunu hizmet anlayışına sındırıp sığdıracak kadar geniş kapsamlı bir gaye kavramı olan bu tarihî müessesenin gelişerek devam etmesi, ana ilkeleriyle tarihi fonksiyonunun iyi anlaşılmasına ve yeni kuşaklara gerektiği gibi anlatılmasına bağlıdır.

Güzel yurdumuzun hemen her yerinde, şehir içinde ve dışında sayısız vakıf varlığını görmemiz mümkündür. Yurdu imar ve yurtdaşı mutlu etmek amacıyla vakfedilip, yüce milletimize armağan ve emanet edilen bu millî miras, böyle kısa bir konuşmaya sığdıramıyacak kadar geniş ve görkemli bir mahiyet arz eder. Taşınır ve taşınmaz türden çok ve çeşitli gelir kaynağı ile hayır müesseselerini ihtiva eden bu varlık, nicelik ve nitelik bakımından iyi bir şekilde etüd edilmesi, üzerinde durup düşünülmesi gereken ve hiç bir maddî değerle paha biçilemeyecek olan vakıf varlığıdır. Hayırsever atalarımızdan devralıp, işlerlik ve fonksiyonunu geliştirerek devam ettirmek ve itinalı bir şekilde koruyarak gelecek nesillere intikalini sağlamakla görevli olduğumuz atayadığıdır.

Geçmişe bağlı, atalarına saygılı ve millî mirasına sahip olan torunlar olarak böylesine maddî ve manevî değeri hâiz bir varlıktan habersiz olmamızı düşünülmez. Uygurluğunun mükkiri, yurdumuzun taşpusu niteliğinde ve dünya ölçülerinde değeri hâiz olan bu vakıf şaheserlere karşı ilgisiz olmamız tasavvur edilemez. Herhangi bir vakıf eserden bir taş düşmesi halinde, başımız düşmüşçesine üzüldük, etkilenecek kadar yakın bir ilgi ve bilgi ile gözetilip, korunmasına katkıda bulunmamız, millî bir görevdir. Kendi öz varlığımızın korunmasına gösterdiğimiz özeni bu ata yadigarı varlığa da gösterip onları gözümüz gibi her türlü tehlikeden sakınıp, himâye ederek bu millî görevi yerine getirmemiz gerekir.

Türk kültür ve sosyal hayatında önemli ve etkin bir yeri olan bu varlığın kısaca gözden geçirilmesi gerekirse özetle şunlar söylenebilir:

Sayısız evler, saraylar, köşkler, hanlar, hamamlar, dükkânlar, iş hanları, işletmeler, tarlalar, bağlar, bahçeler, çiftlikler, zeytinlikler, meyveli ve meyvesiz ağaçları ihtiva eden ormanlar, büyük ve küçük baş hayvanlar, bir takım ev eşyası ile müteaddid meslekî araç ve gereçler, hanımların çeşitli süs eşyası ile milyarları aşan nakit paralar ve daha niceleri vakıf varlığını oluşturan kaynaklar olmuştur.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir. Kişilerin özel mülkiyetinden çıkarılıp ebediyen insanların istifadesine terk ve tahsis edilen bu zengin varlıkla ne gibi hizmetler yapılmıştır?

Efendim, belirtilen türde, vakıf kaynaklardan elde edilen gelirlerle sayılamayacak kadar çok ve çeşitli hayrî, sosyal, ekonomik, kültürel ve benzeri hizmetler sunulmuştur. Bu hizmetler hakkında bir fikir vermek amacıyla vakıf yoluyla kurulan müesseselerle yürütülen hizmetlerden bir kaçını ana başlıklarıyla sunmakta yarar görüyoruz:

- Hakkın huzuruna çıkıp ibadet edecek câmi, mescid ve namazgâh gibi mâbedler,
- Öğretim ve eğitimi yaymak için yapılan mekteb, medrese ve külliye gibi ilim ve irfan yuvaları,
- Zihinsel gıda kaynağı olup okuyucularını aydınlatan kitapları ihtivâ eden kütüphaneler,
- Halk eğitiminde uzun yıllar etkili olan tekke, zaviye ve dergâhlar,
- Değişik düzeydeki öğrencileri bağrında barındıran öğrenci yurtları,
- Hastalara şifa sunan şifâhaneler,
- Aşılmaz ırmaklarla, geçilmez derelerden geçit sağlayan köprüler,
- Susuzlara soğuk ve leziz sular sunan çeşme, sebil, kuyu, bend ve kemerler,
- Herkese açık olup, gireni arındıran hamamlar,
- Sınır güvenliğini sağlamada kullanılan ribat ve kaleler,
- Yolcuların emniyetini sağlayan menzil hanları ile güvenlik yapıları,
- Açları doyuran aş evleri,
- Yoksulları kollayan misafirhaneler,
- Kimsesiz çocukları himaye eden yuvalar,
- Yetimleri gözetip, yetiştiren yetimhaneler,
- Dullara destek olan yardım fonları,

- Zayıf bünyeli kimseleri koruyup geliştiren tabhaneler,
- Dar gelirli yoksullara kapılarını açan dinlenme tesisleri,
- Darlıkta olanları donatan ve düğün masraflarını karşılayan sosyal yardım fonları,
- Kimsesiz çocukları himaye eden emzirme ve büyütme yuvaları,
- Bayramlarda çocukların sevindirilmesi için öngörülen fonlar,
- Evlatlık ve hizmetçilerin hırpalanıp, azarlanmamaları için kırdıkları kap kacağın tazmin edilmesine ayrılan yardım fonları,
- Borçlu, tutsak, garip, yolcu, yaşlı ve yoksullar gibi yardıma muhtaç olanlara yardımı öngören tahsisler,
- İnsanların da ötesinde tabiatın korunmasına, yaralı ve bakıma muhtaç kuşların himaye ve bakımına sarfedilen ödenekler.

Bunlar ve benzeri hizmetler, yüce insanî duygular mahsulü olan vakıfların yüzyıllardır milletimize sunageldiği çok yönlü ve çeşitli sosyal ve hayrî hizmetlerden bir kaçıdır.

Böylesine ulvî ve insânî gâyelerle kurulup yurdumuzun dört bucağında binlerce ölümsüz eser meydana getiren vakıfları tanıyıp, tanıtmak, büyük önem arz etmektedir. Geçmişî günümüze getiren ve bugünü yarına bağlayan bu eserleri gerçek hüviyet ve fonksiyonu ile tanıyan vatandaşlarımız, onlara karşı gerekli ilgi ve itinaı esirgemeyeceklerdir. Millî onur ve övünç vesilemiz olan bu millî mîras, gelecek yüzyıllarda da ayakta dimdik ve ihtişamla durarak Türk'ün tarihine tanıklık edecektir. Yediden yetmiş bütün yurttaşlarımızın bu ata yadigârı eserlerle vakıf varlığını gerektiği gibi tanıma, tanıtma ve koruma yolunda gayret gösterecekleri dilek ve ümidi ile saygılar sunarım.